

**Review of: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut. (2003).
Bevolkingsatlas van Nederland: Demografische ontwikkelingen van 1850
tot heden. Rijswijk: Uitgeverij Elmar.**

/ Oosterhuis, Harry. In: Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, Vol. 29, No. 2,
2003, p. 249-250.

Vanaf het jaar 1000 hebben in het gebied dat nu Nederland vormt ongeveer zeventig miljoen mensen gewoond; meer dan de helft van die mensen (37 miljoen) leefde en leeft na 1850. In 1850 telde ons land ruim drie miljoen inwoners en het duurde 36 jaar voordat er een miljoen was bijgekomen. Het daaropvolgende miljoen vergde negentien jaar en in de jaren vijftig en zestig was er slechts zes jaar voor een dergelijke toename nodig. Terwijl de Nederlandse bevolking in de twintigste eeuw verdrievoudigde werd het aantal huishoudens zes keer zo groot (een stijging van 1,1 tot 6,8 miljoen). Het aantal eenpersoonshuishoudens groeide tussen 1900 en 2000 van nog geen honderdduizend tot 2,3 miljoen. In 1850 had ruim een derde van de Nederlandse gemeenten minder dan duizend en negentig procent minder dan vijfduizend inwoners. Zeventig procent van alle Nederlanders woonde toen in de gemeente waarin zij waren geboren. In de tweede helft van de negentiende eeuw lag het geboortecijfer in het zuiden van Nederland aanmerkelijk lager dan in het westen en noorden. Het gangbare idee van de hogere geboortecijfers in de overwegend katholieke gebieden in het eerste driekwart van de twintigste eeuw berust grotendeels op een mythe. Weliswaar was het aantal kinderen per gezin in Noord-Brabant en Limburg groter dan in niet-katholieke gebieden, maar daar stond tegenover dat in de zuidelijke provincies een geringer deel van de volwassen bevolking gehuwd was en dat men op latere leeftijd trouwde, waardoor de katholieke huwelijksvruchtbaarheid wel groter was, maar het katholieke geboortecijfer per saldo niet noemenswaardig van het algemene Nederlandse patroon afweek. Tot het begin van de twintigste eeuw hadden vrouwen in Noord en Zuid-Holland gemiddeld het grootste aantal kinderen en ook was de zuigelingensterfte in het westen aanmerkelijk hoger dan in het oosten en het zuiden. Tussen 1850 en 2000 hebben zich in totaal 6,5 miljoen buitenlanders in Nederland gevestigd terwijl er zes miljoen mensen emigreerden. Pas sinds 1986 is er sprake van een surplus aan immigranten. In 1900 was 1,8 procent van de Nederlandse bevolking van buitenlandse afkomst; het ging voor het merendeel om Duitsers en Belgen die zich in de grensstreken hadden gevestigd. Anno 2000 vormden allochtonen negen procent van de bevolking en woonden zij vooral in het Westen van het land.

Dit zijn slechts enige van de opmerkelijke en soms verrassende weetjes die te vinden zijn in de *Bevolkingsatlas van Nederland. Demografische ontwikkelingen van 1850 tot heden*. Deze atlas kwam uit ter gelegenheid van de aansluiting aan het begin van dit jaar van het in 1970 opgerichte Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut bij de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Na drie inleidende hoofdstukken komen achtereenvolgens bevolkingsomvang, geboorte, huwelijk, sterfte, migratie en de bevolkingsopbouw naar leeftijd, burgerlijke staat, huishoudens en etniciteit aan de orde. De tekst is

eigenlijk ondergeschikt aan de afbeeldingen: grafieken, diagrammen, tabellen en vooral een groot aantal kaarten die per gemeente uiteenlopende demografische gegevens in beeld brengen. De fraai verzorgde en rijk geïllustreerde atlas is vooral vanwege de krachtige en kleurrijke beeldtaal een feest om eindeloos in te bladeren. Het boekwerk maakt demografische veranderingen die zich in de afgelopen 150 jaar in Nederland hebben voltrokken, duidelijk zichtbaar en vestigt de aandacht vooral op de regionale verschillen, die in de loop van de tijd wel in sterkte afnamen, maar nooit helemaal verdwenen. Opvallend is de grote mate van continuïteit wat betreft de variatie tussen bepaalde landsdelen, waarbij vooral de blijvende verschillen tussen het westen en noorden enerzijds en het oosten en het zuiden anderzijds in het oog springen. Nog meer dan de godsdienstige verscheidenheid speelden de mate van verstedelijking, de middelen van bestaan en uiteenlopende cultuurpatronen daarbij een rol.

Het enige gemis van deze atlas vind ik dat de achterliggende oorzaken van belangrijke demografische ontwikkelingen slechts worden aangestipt; ook voor het brede publiek waarop deze atlas is gericht was wat meer uitleg hierover interessant geweest, ook al lenen veel demografische gegevens zich niet voor eenduidige interpretaties en zijn demografen vaak voorzichtig met het geven van verklaringen. Maar deze kritische noot doet niets af aan het feit dat de atlas glashelder een aantal cruciale ontwikkelingen in de moderne Nederlandse geschiedenis zichtbaar maakt. Het werk illustreert met name hoe ons land zich vanaf 1850 ontwikkelde van, zoals Knippenberg en De Pater het in *De eenwording van Nederland: Schaalvergroting en integratie sinds 1800* (1990) hebben omschreven, "een archipel van gebieden en samenlevingen" tot een meer homogene natie en dat tegelijkertijd soms nog een opmerkelijke regionale variatie in cultuurpatronen bleef bestaan.

Harry Oosterhuis